

Förskolläraryrstudenters utbildning kring barn i missbruksmiljö

En undersökning om blivande förskollärares utbildning kring barn som växer upp i familjer med missbruk.

Studien avser att undersöka huruvida frågan "barn som lever med missbrukande föräldrar eller andra vuxna" behandlas i förskolläraryrstudenternas utbildning. Genom en enkät och intervjuer med lärarstudenter samt programansvariga framkom det att utbildning kring frågan är mycket begränsad.

Många av framtidens förskollärare uttrycker avsaknad av ämnet och upplever sig inte vara redo att hantera problematiken kopplad till detta.

Författare: Martina Zetterqvist
2017-11-13

Sammanfattning

Undersökningen avser att kartlägga huruvida studenter på förskolläraryrket utbildas i frågor kring barn som växer upp i familjer där missbruksproblem förekommer. Under våren 2017 skickades en webbaserad enkät ut till studenter på förskolläraryrket och telefonintervjuer genomfördes med studenter och programansvariga för utbildningen. Resultatet visade att 6 av 10 studenter har haft någon form av undervisning kring barn i missbruksmiljö. Samtidigt anger både studenter och programansvarig att undervisningen är mycket begränsad och majoriteten förskollärestudenter upplever sig inte vara förberedda på att hantera problematiken kopplad till detta. Utbildningen är ofta avgränsad till förskollärares anmälningsskyldighet och studenter efterfrågar undervisning i hur de kan identifiera och erbjuda stöd åt barn i missbruksmiljö.

Innehållsförteckning

Sammanfattning	1
Bakgrund	3
Metod	4
Urval och respondenter	4
Datainsamling	4
Bortfall	4
Resultat	5
Resultat från enkäten	5
Intervjuer och kommentarer från studenter	11
Praktisk kunskap och samverkan med andra verksamheter	12
Resultat från intervjuer med programansvariga	13
Slutsats	14
Referenser	15

Bakgrund

Det finns flera motstridiga uppskattningar av hur många barn som växer upp i familjer där missbruksproblem förekommer. År 2008 uppskattade Folkhälsoinstitutet att omkring 20 procent av alla barn under 18 år lever med minst en vuxen som har en riskabel alkoholkonsumtion (Ljungdahl, 2008). En annan studie visade att 4-5 procent av alla barn under 18 år i Sverige bor med en förälder som har varit i kontakt med beroendevården (Leifman, Raninen & Sundelin, 2014). Den senare uppskattningen bör betraktas som en minimiskattning då alla föräldrar med missbruks- eller beroendeproblem inte har kontakt med vården och mörkertalet förmodligen är stort.

Missbruk i familjen kan orsaka en mängd allvarliga problem för barnen så som försenad motorisk och språklig utveckling (Mohaupt & Duckert, 2009), stressrelaterade skador (Ljungdahl, 2008), depression, koncentrationssvårigheter och ångeststörningar (Diaz m.fl., 2008). Att upptäcka dessa barn är av högsta relevans då stöd från andra vuxna utgör en viktig grundläggande skyddsfaktor (Socialstyrelsen, 2013). Stödverksamheter för barnen finns idag tillgängliga i de flesta kommuner i Sverige, trots det får endast en liten andel av barnen ta del av stödet (Wannberg, 2016). En av orsakerna är svårigheter med att identifiera barn i missbruksmiljö.

Utöver socialtjänsten utgör förskolan och skolan en viktig plattform för att upptäcka och ge stöd åt barn som lever i missbruksmiljö. År 2016 var 84 procent av alla barn i åldrarna 1-5 inskrivna på förskolan (Skolverket, 2016) och förskollärarna utgör därmed en central del i barnens skyddsnet. Pedagogerna arbetar nära barnen liksom nära föräldrarna vilket ger dem en unik möjlighet att upptäcka och ge stöd åt dessa barn. Förskolläraren är skyldig enligt lag att genast anmäla till socialtjänsten om det uppstår misstanke om att ett barn far illa i sin hemmiljö (Skolverket, 2017). En studie av Systembolaget (2017) visar däremot att anmälan till socialtjänsten ofta är förenat med osäkerhet hos pedagoger. Det framgick att sju av tio grundskollärare har misstänkt att ett barn lever i en missbruksmiljö medan endast var femte har anmält sin misstanke till socialtjänsten. Osäkerheten inför att göra en anmälan och svårigheterna med att upptäcka barnen har sannolikt en inverkan på att stödet som kommunerna erbjuder inte når barnen.

Studier har visat att utbildning för personal i skola och förskola har en betydelse för att barnen upptäcks och därmed kan erbjudas stöd (Elgán & Leifman, 2010; Östberg, Backlund & Wiklund, 2012). Perioden 2012-2014 genomfördes ett samarbete mellan Ersta Vändpunkten och Södermalms förskolor i Stockholm med syftet att ge stöd åt förskolans personal i arbetet med barn i missbruksmiljö (Wannberg, 2016). Projektet resulterade i att pedagoger i större utsträckning vågade agera vid misstänkte om att ett barn far illa. Även skriftliga handlingsplaner och vidareutbildning för personal i skolan har påvisats ha en positiv inverkan på huruvida lärare identifierar barn i missbruksmiljö (Elgán & Leifman, 2010).

Under hösten 2016 genomförde CAN på uppdrag av IOGT-NTOs Juniorförbund, Junis, en undersökning om huruvida blivande grundskollärare utbildas och förbereds inför att bemöta barn som lever i missbruksmiljö (Zetterqvist, 2017). Sju av tio studenter på grundlärautbildningen angav att de inte hade fått någon utbildning alls om barn i missbruksmiljö och majoriteten upplevde sig inte vara förberedda på att hantera detta. Är situationen densamma för blivande förskollärare eller förbereds de i större utsträckning inför uppgiften att identifiera och ge stöd åt barnen? Denna undersökning avser att kartlägga huruvida frågor kring ämnet barn som växer upp i familjer där missbruksproblem förekommer berörs på förskollärarytbildningen. I Sverige finns det 20 högskolor och universitet som ger förskollärarytbildning.

Metod

Undersökningen genomfördes våren 2017 av Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning på uppdrag av IOGT-NTOs Juniorförbund, Junis. Datamaterialet samlades in genom en webbaserad enkät som skickades till studenter under sitt sista år på förskollärarytbildningen, samt genom telefonintervjuer med studenter och programansvariga på utbildningen.

Urval och respondenter

Samtliga lärosäten som erbjöd förskollärarytbildning ingick i urvalet. 14 av 20 programansvariga på Sveriges högskolor och universitet intervjuades och studenter vid samtliga 20 högskolor mottog den webbaserade enkäten. Enkäten skickades ut till 1572 studenter som läste sista året på utbildningen (termin 6 och 7). 527 studenter besvarade enkäten vilket resulterade i en svarsfrekvens på 34 procent. Svarsfrekvensen för intervjuerna med programansvariga uppgick till 70 procent och 17 studenter kontaktades för uppföljande intervjuer.

Datainsamling

Genom tillgång till studenters studentmail skickades en länk till enkäten ut via e-post. Enkäten bestod av 15 frågor om huruvida frågan/ämnet "barn som växer upp i familjer där missbruksproblem förekommer" har berörts i utbildningen. I syfte att få en bredare bild av utbildningens innehåll ställdes även frågor om barn som av olika anledningar far illa i sin hemmiljö.

Innan studenterna besvarade enkäten informerades de om undersökningens syfte och att deltagandet var frivilligt. De informerades även om att deltagandet var anonymt och att resultatredovisningen inte skulle kunna kopplas till en enskild individ. Studenterna fick sedan skatta på en fyrgradig skala från "inte alls" till "i mycket hög grad" i vilken utsträckning olika områden har berörts i utbildningen. De hade även möjlighet att utveckla svaren i kommentarsfält. Enkäten var tillgänglig för studenterna under perioden 6 april – 2 juni och sammanlagt tre påminnelser skickades ut. Genom att studenterna kunde lämna sitt telefonnummer möjliggjordes en uppföljande telefonintervju. Telefonintervjuerna skedde löpande allt eftersom studenter angav sitt telefonnummer i enkäten.

Datainsamlingen för de programansvariga inleddes med ett e-postutskick med information om undersökningen. Semistrukturerade telefonintervjuer genomfördes sedan löpande under våren 2017. Frågorna berörde huruvida skolan erbjuder utbildning kring frågan/ämnet barn som växer upp i familjer där missbruksproblem förekommer (se bilaga).

Bortfall

Bortfallet för webbenkäten uppgick till 66 procent. Bortfall utgör ofta ett problem i surveyundersökningar då resultatet riskerar att bli skevt om det förekommer systematiska skillnader i vilka som avstår från att delta. Bortfall i undersökningar har blivit allt vanligare under de senaste åren vilken kan bero på en "undersökningströtthet" (SCB, 2015). Studenter får ta emot många förfrågningar om undersökningar vilket sannolikt är den huvudsakliga orsaken till denna undersöknings bortfall. Det finns även en risk för överrepresentation bland studenter som anser att utbildning kring barn i missbruksmiljö är viktigt och intressant. Studenternas beskrivning av utbildningen bekräftas däremot till stor del av de programansvariga för förskollärarytbildningen. Vidare kan den tekniska aspekten att enkäten inte skickades till studenternas privata e-postadresser, utan till deras studentkonton, bidragit till bortfall. Det kan kräva ytterligare steg för studenterna att nå enkäten och därmed resultera i bortfall. I syfte att minska bortfallet skickades tre påminnelser ut vilket resulterade i en ökad svarsfrekvens på cirka 13 procent. För intervjuerna med programansvariga uppgick bortfallet till 30 procent (6 personer). Detta beror på svårigheter med att komma i kontakt med dem.

Resultat

Resultat från enkäten

Nedan redovisas resultatet från den webbaserade enkäten som förskollärostudenterna besvarade. Inledningsvis presenteras bakgrundsvariablerna över studenternas lärosäte, kön och studietid. Därefter redovisas frågorna som berör huruvida barn som växer upp i familjer där missbruksproblem förekommer tas upp i utbildningen och slutligen förskollärares utbildning kring barn som av olika anledningar far illa i sin hemmiljö.

Tabell 1. Fördelning över studenters lärosäte.

Lärosäte	%	(n)
Vilken högskola/universitet		
Göteborgs universitet	7	(34)
Högskolan i Borås	7	(38)
Högskolan Dalarna	6	(32)
Högskolan i Gävle	5	(25)
Högskolan i Halmstad	5	(28)
Högskolan Kristianstad	3,5	(18)
Högskolan Väst	4	(19)
Jönköping University	3,5	(18)
Karlstads universitet	1	(7)
Linköpings universitet	2	(12)
Linnéuniversitetet	14	(75)
Luleå tekniska universitet	3	(15)
Malmö högskola	1	(6)
Mittuniversitetet	2	(11)
Mälardalens högskola	5	(28)
Stockholms universitet	8,5	(44)
Södertörns högskola	10	(54)
Umeå universitet	4	(20)
Uppsala universitet	3,5	(18)
Örebro universitet	5	(25)
Totalt	100	(527)

Av tabell 1 framgår att studenter från samtliga högskolor och universitet besvarade enkäten. Andelen studenter som besvarade enkäten från respektive lärosäte varierade mellan 14 – 47 procent.

Tabell 2. Könsfördelning.

Kön	%	(n)
Man	7	(21)
Kvinna	92	(287)
Annan könsidentitet	1	(4)
Totalt	100	(312)

I tabell 2 redovisas könsfördelningen bland studenter som besvarat enkäten vilket var majoriteten kvinnor. Frågan hade däremot ett stort internt bortfall där 41 procent av studenterna avstod från att besvara vilket kön de identifierar sig med.

Tabell 3. Fördelning över studenters studietid.

Studietid	%	(n)
Vilken termin på utbildningen		
5	2	(10)
6	53	(277)
7	45	(238)
Totalt	100	(525)

Majoriteten av studenterna gick sin sjätte eller sjunde termin på utbildningen (se tabell 3), vilket var den målgrupp som studien avsåg att undersöka. Ett fåtal studenter angav att de gick sin femte termin vilket kan bero på att studentregistret inte varit helt uppdaterat.

Tabell 4. Utbildningens omfattning kring frågan/ämnet barn som växer upp i familjer där missbruksproblem förekommer.

Frågor och svar	%	(n)
F4. Har frågan/ämnet barn som växer upp i familjer där missbruksproblem förekommer behandlats under din utbildning?		
a) Ja	60	(316)
b) Nej	36	(191)
c) Vet ej	4	(20)
F5. I vilken utsträckning har följande områden berörts i din utbildning:		
5a) Beteenden ett barn kan uppvisa som växer upp i en familj där missbruksproblem förekommer		
a) I mycket hög grad	6	(20)
b) I ganska hög grad	21	(71)
c) I ganska låg grad	58	(194)
d) Inte alls	12,5	(41)
e) Vet ej	2,5	(8)
5b) Redskap för att identifiera barn som växer upp i familjer där missbruksproblem förekommer		
a) I mycket hög grad	4	(13)
b) I ganska hög grad	17	(56)
c) I ganska låg grad	54	(181)
d) Inte alls	22	(74)
e) Vet ej	3	(10)
5c) Åtgärder som ska vidtas då det uppmärksammas att ett barn växer upp i en familj där missbruksproblem förekommer		
a) I mycket hög grad	20,5	(68)
b) I ganska hög grad	32	(107)
c) I ganska låg grad	42,5	(142)
d) Inte alls	3	(11)
e) Vet ej	2	(7)
5d) När du ska kontakta andra myndigheter vid misstanke om att ett barn växer upp i en familj där missbruksproblem förekommer		
a) I mycket hög grad	30	(99)
b) I ganska hög grad	39	(130)
c) I ganska låg grad	28	(94)
d) Inte alls	2	(7)
e) Vet ej	1	(4)

F6. Upplever du att du under din utbildning har fått tillräcklig information för att på en framtida arbetsplats hantera en situation där ett barn misstänks växa upp i en familj med missbruksproblematik?

a) Ja, i mycket hög grad	4,5	(15)
b) Ja, i ganska hög grad	23	(77)
c) Ja, i ganska låg grad	48,5	(163)
d) Nej, inte alls	21	(72)
e) Vet ej	3	(9)

Studenterna fick inledningsvis ange om frågan/ämnet barn som växer upp i familjer där missbruksproblem förekommer har berörts under utbildningen. Studenter som angav att de inte hade utbildats i detta besvarade inte frågorna 5-6 utan slussades direkt vidare till fråga 7.

Som framgår av tabell 4 uppgav 60 procent av studenterna att barn i missbruksmiljö har behandlats under utbildningen, medan 36 procent uppgav att frågan inte har berörts alls (se F4). 6 av 10 studenter på förskolläraryrket har alltså fått någon form av undervisning i dessa frågor, vilket skiljer sig från undersökningen bland grundlärorestudenter där endast 3 av 10 fått motsvarande utbildning.

Genom efterföljande frågor framgår däremot att utbildningen främst tenderar att fokusera på åtgärder som ska vidtas då ett barn redan har identifierats snarare än hur förskollärarna kan upptäcka barnen som far illa i sin hemmiljö. Hur blivande förskollärare kan identifiera barn som lever i en missbruksmiljö och hur missbruksproblematiken kan visa sig genom barnets beteende är alltså frågor som förefaller vara mindre diskuterat. Omkring 70 procent angav att beteendemässiga faktorer har berörts i låg grad eller inte alls (se F5a) och 76 procent angav att redskap för att identifiera dessa barn har berörts i låg grad eller inte alls (se F5b). Däremot angav omkring 52 procent att de i ganska eller mycket hög grad har utbildats kring vilka åtgärder som ska vidtas (se F5c) och motsvarande 69 procent när de ska kontakta andra myndigheter då ett barn misstänks leva i en missbruksmiljö (se F5d). Trots att majoriteten av studenterna angett att barn i missbruksmiljö har berörts under utbildningen uppgav cirka 70 procent att de inte alls eller i låg grad upplever sig ha tillräcklig information för att hantera problematiken på en framtida arbetsplats (se F6).

Tabell 5. Förekomst av utbildning kring frågan/ämnet barn som av olika anledningar far illa i sin hemmiljö.

Frågor och svar	%	(n)
F7. Har frågan/ämnet barn som far illa i sin hemmiljö behandlats under din utbildning?		
a) Ja, i mycket hög grad	8	(39)
b) Ja, i ganska hög grad	24	(123)
c) Ja, i ganska låg grad	58	(302)
d) Nej, inte alls	9	(49)
e) Vet ej	1	(7)
F8. I vilken utsträckning har följande områden berörts i din utbildning:		
8a) Hur du kan upptäcka barn som far illa i sin hemmiljö		
a) I mycket hög grad	5	(25)
b) I ganska hög grad	22	(114)
c) I ganska låg grad	57	(295)
d) Inte alls	15	(80)
e) Vet ej	1	(5)
8b) När du ska kontakta andra myndigheter vid misstanke om att ett barn far illa i sin hemmiljö		
a) I mycket hög grad	20	(102)
b) I ganska hög grad	37,5	(195)
c) I ganska låg grad	37	(193)
d) Inte alls	5	(25)
e) Vet ej	0,5	(3)
8c) Hur du kan samtala med barnets föräldrar/vårdnadshavare i en situation där barnet far illa i sin hemmiljö		
a) I mycket hög grad	2	(12)
b) I ganska hög grad	16	(82)
c) I ganska låg grad	55	(280)
d) Inte alls	25	(128)
e) Vet ej	2	(12)

F9. Upplever du att du under din utbildning har fått tillräcklig information för att på en framtida arbetsplats hantera en situation där ett barn misstänks fara illa i sin hemmiljö?

a) Ja, i mycket hög grad	3	(16)
b) Ja, i ganska hög grad	23	(119)
c) Ja, i ganska låg grad	45	(234)
d) Nej, inte alls	28	(144)
e) Vet ej	1	(6)

I tabell 5 redovisas frågorna som berör barn som av olika anledningar far illa i sin hemmiljö vilka besvarades av samtliga studenter. Av "olika anledningar" syftar till barn som exempelvis växer upp i en miljö där psykisk ohälsa, våld eller övergrepp förekommer.

Återigen framgår det att tyngden i utbildningen tenderar att ligga på kontakten med andra myndigheter när ett barn som far illa har identifierats (se F8b). Därutöver är utbildningen begränsad enligt majoriteten av studenterna; 67 procent av samtliga studenter som besvarade enkäten angav att de inte alls eller i låg grad har haft någon utbildning kring barn som far illa i sin hemmiljö (se F7) och motsvarande 72 procent hur barnen kan upptäckas (se F8a). Även föräldrasamverkan då ett barn far illa i sin hemmiljö tenderar att diskuteras i låg grad då 80 procent av studenterna angav att de inte alls eller i låg grad har diskuterat hur de kan samtala med föräldern/vårdnadshavaren (se F8c). Slutligen angav 73 procent av studenterna att de inte alls eller i låg grad känner sig förberedda på att hantera en situation där ett barn misstänks fara illa i sin hemmiljö (se F9).

Intervjuer och kommentarer från studenter

Genom uppföljande telefonintervjuer och kommentarsfält i enkäten fick studenterna möjlighet att beskriva hur de upplever sin utbildning kring barn som växer upp i familjer där missbruksproblem förekommer. En klar majoritet av de blivande förskollärarna uttrycker stor saknad och efterfrågan av mer utbildning. Medvetenheten att de med säkerhet kommer att möta barn med missbrukande föräldrar men inte veta hur de ska hantera problematiken skapar en osäkerhet hos dem:

”Tycker det framkommit alldeles för lite då det snart blir en del av vår vardag att möta barn som gått igenom detta. Jag skulle gärna vilja ha mer utav detta i min utbildning och tycker det är dåligt att jag inte fått det.”

Studenterna på förskollärarytbildningen beskriver liknande problem med utbildningen som grundskollärarna. Tyngden i utbildningen ligger på orosanmälan och åtgärder som ska vidtas när ett barn redan har identifierats, inte verktyg för att upptäcka dessa barn:

”Vi har gått igenom anmälningsplikten vi har och hur vi ska gå tillväga, däremot har vi inte gått igenom de viktiga delarna om hur vi kan identifiera samt ta upp det med vårdnadshavare tyvärr.”

”I ganska hög grad hur jag ska anmäla, kontakta och gå vidare rent anmälningsmässigt men i låg grad hur det hanteras på arbetsplatsen och hur vi kan hjälpa och arbeta för och med ett barn som växer upp i en familj med missbruksproblematik.”

Majoriteten av studenterna uttrycker att de har kunskap om socialtjänstlagen och förskollärares ansvar att anmäla, däremot är utbildningen ofta begränsad till det. Sammantaget fokuserar förskollärarytbildningen nästintill uteslutande på förskollärares insatser när barnets hemsituation redan har synliggjorts, snarare än hur de kan upptäcka och erbjuda stöd åt barnen. Många studenter anser att utbildningen är bristfällig och upplever sig inte vara förberedda på att kunna identifiera och bemöta barnen. Osäkerheten hos blivande förskollärare kan sannolikt även påverka benägenheten att anmäla, vilket framgick i Systembolagets (2017) undersökning där endast 1 av 5 lärare fullföljt sin anmälnings skyldighet trots misstanke om att ett barn vuxit upp i missbruksmiljö. En student på förskollärarytbildningen uttrycker sig exempelvis så här:

”Det som har tagits upp är att det är svårt att upptäcka och att man bör vara helt säker på att barnet utsätts för något farligt innan en orosanmälan bör göras.”

Praktisk kunskap och samverkan med andra verksamheter

En synpunkt som några av studenterna framhåller är svårigheter med att på en teoretisk nivå utbilda blivande förskollärare kring hur de ska agera. Varje situation kommer att skilja sig från varandra vilket alltid kommer att utgöra en viss osäkerhet. Under studenternas verksamhetsförlagda utbildning på förskolan, som utgör cirka 20 veckor av utbildningen, möter de ofta olika problematiska situationer. När studenterna sedan återvänder till högskolan finns det ett behov av att diskutera och reflektera över de dilemman och frågor som har uppstått under praktiken.

En student som läser en erfarenhetsbaserad inriktning där studierna varvas med praktisk kunskap uttrycker sig på följande sätt:

"Jag går en förskolläraryt utbildning på distans där eleverna även är verksamma inom förskola. Detta har gett underlag för bra diskussioner utifrån den information vi får från skolan. Våra seminarium har lyft verksamheternas olika diskussioner kring dessa frågor och gett oss mer information och kunskap."

Diskussioner om studenternas upplevelser under praktiken prioriteras däremot i varierad utsträckning under ordinarie undervisningstid. Samtal och utbyte av erfarenheter uppstår genom studenters eget engagemang och sällan genom initiativ från lärosätet. Vidare uttrycker några studenter att föreläsarna själva inte alltid besitter kunskapen för att kunna besvara frågorna och istället hänvisar till litteraturen. I samband med undersökningen av grundskollärares utbildning kring barn i missbruksmiljö belyste både studenter och programansvariga fördelar med externa föreläsare på högskolorna och universiteten (Zetterqvist, 2017). Detta är något som även blivande förskollärare framhåller som ett värdefullt tillvägagångssätt för att utöka kunskapen och förståelsen för utsatta barn:

"Vi har under kursens gång haft mycket bra föreläsare från polisen, socialtjänsten, vuxna som varit utsatta under sin barndom och dylikt vilket var mycket bra då det blev verkligt för oss att det förekommer och vi fick mycket tips och råd om vad vi skulle titta efter för att hitta dessa barn. Vi har även gjort studiebesök på exempelvis barnahus och socialtjänsten samt intervjuat en specialpedagog."

Det framgår att föreläsarens sakkunskap och egna erfarenheter är betydelsefulla för studenterna. De kan då erbjudas relevanta verktyg att arbeta med för att kunna identifiera och ge stöd åt barn i missbruksmiljö.

Resultat från intervjuer med programansvariga

Resultatet från intervjuerna med programansvariga för förskolläraryrket överensstämmer till stor del med vad studenterna uttrycker. Majoriteten av högskolorna och universitetet har mycket begränsad eller ingen undervisning kring barn som växer upp i familjer där missbruksproblem förekommer. Barn som far illa diskuteras ofta i ett bredare perspektiv där missbruksproblematiken ges lite utrymme. En programansvarig beskriver innehållet i en specialpedagogisk kurs på följande sätt:

"I den kursen har vi en föreläsning som handlar om barn i utsatta livssituationer. Vi kommer då exempelvis in på barn i sorg och kris, barn som lever i hem där missbruk förekommer, barn som utsätts för våld i hemmet samt barn som växer upp i hem med ekonomisk utsatthet. Vad det gäller din fråga om missbruk så berörs det alltså men endast kortfattat."

Under kursen är det enbart en föreläsning som berör barn i utsatta livssituationer inom vilken barn i missbruksmiljö endast nämns kortfattat. I intervjuerna framgår det att tyngden i undervisningen ofta ligger på förskollärarens rättigheter och skyldigheter som denne har enligt lag vad gäller anmälningsskyldighet och sekretess. Hur läraren kan upptäcka barn som far illa i sin hemmiljö förefaller vara mindre diskuterat under utbildningen, vilket även studenterna uttryckte.

Vidare framhålls det i intervjuerna med programansvariga att mängden och djupet på utbildningen kring barn i missbruksmiljö till stor del beror på föreläsarens egen inblick i ämnet, vilket kan variera mycket. Liksom studenterna framhåller de att utbildningens omfattning samtidigt varierar beroende på studenternas intresse och efterfrågan vid seminarier:

"...de ju förvisso kan komma upp missbruksrelaterade frågor i samband med vissa seminarier men missbruksproblematiken är inte ett påbudet innehåll inom vårt förskolläraryrket."

Utbildning kring barn i missbruksmiljö är sällan en del av kursplanen och saknas därmed i kurslitteraturen. Även programansvariga framhåller att ämnet är något som engagerar och efterfrågas av studenterna. Ett par programansvariga beskriver framtida planer på omstrukturering av utbildningen där ämnet ska ges större utrymme. Samtidigt betonar en programansvarig att det är absolut nödvändigt med nationella krav från skolverket för att en förändring ska prioriteras inom förskolläraryrket.

Slutsats

Resultatet som presenteras i denna rapport överensstämmer till stor del med resultatet från undersökningen bland grundskollärare som genomfördes under hösten 2016. Den utmärkande skillnaden mellan undersökningarna var att betydligt fler förskollärarstudenter har haft någon form av undervisning kring barn som växer upp i familjer där missbruksproblem förekommer. Efterföljande frågor tyder dock på att förskollärarstudenterna upplever liknande brister i undervisningen som grundläraresstudenterna. Undervisningen fokuserar främst på åtgärder och socialtjänstlagen och till liten del på hur förskollärare kan upptäcka och bemöta barn som far illa i sin hemmiljö. Studenterna känner en osäkerhet inför arbetslivet och ställer sig kritiska till att barn i missbruksmiljö inte får större utrymme i förskollärarytbildningen. En förutsättning för att utveckla förskollärarnas beredskap framstår vara jämnare ämneskunskap hos föreläsarna själva så att studenterna erbjuds samma möjligheter att kunna upptäcka och ge stöd åt barn i missbruksmiljö.

Referenser

- Diaz, R., Gual, A., Garcia, M., Arnau, J., Pascual, F., Canuelo, B., Rubio, G., de Dios, Y., Fernandez-Eire, M.C., Valdes, R., Garbayo, I. (2008). Children of alcoholics in Spain: from risk to pathology. Results from the ALFIL program. Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol. Jan 2008;43(1):1- 10.
- Elgán, TH. och Leifman, H. (2010). Barn i missbruksmiljö: en studie kring policy och praktik på svenska skolor. STAD-rapport nr 43.
- Leifman, H., Raninen, J. och Sundelin, M. (2014). Föräldrar i missbruks och beroendevård och deras barn – CAN rapport 141.
- Ljungdahl, S. (2008). Barn i familjer med alkohol- och narkotikaproblem - Omfattning och analys. Statens folkhälsoinstitut. Östersund.
- Mohaupt, H. och Duckert, F. (2009). Barn av rusmedelsmissbrukare. En kunskapsoppsummering. KoRFor-rapport.
- SCB (2015). Statistikskolan: Mer bortfall i statistiken. Strandell, G & Westling, S. Nr 2015:131. http://www.scb.se/sv/_Hitta-statistik/Artiklar/Statistikskolan-Mer-bortfall-i-statistiken/
- Skolverket (2016). Barn 1-5 år, andel (%) av befolkningen. <http://www.jmftal.artisan.se/databas.aspx?presel#tab-1>
- Skolverket (2017). Anmälan till socialnämnden vid kännedom eller misstanke om att ett barn far illa. <http://www.socialstyrelsen.se/barnochfamilj/barnochungaisocialtjansten/anmalanarbarnfarilla>
- [Socialstyrelsen \(2013\). Barn som anhöriga. Konsekvenser och behov när föräldrar har allvarliga svårigheter eller avlider. Stockholm: Socialstyrelsen.](#)
- Systembolaget (2017). Alkoholrapporten 2017. Tema: Alkohol, föräldrar och barn.
- Wannberg, H. (2016). Upptäck i tid. Om kommunernas stöd till barn som växer upp i familjer med missbruk. Junis, IOGT-NTOs Juniorförbund. Stockholm.
- Zetterqvist, M. (2017). Att upptäcka barn i missbruksmiljö. En studie om grundlärares utbildning kring barn som lever i en familj med missbruk. Junis/CAN.
- Östberg, F., Backlund, Å. och Wiklund, S. (2012). När man misstänker att barn far illa. En studie av hur professionella inom BVC, förskola och skola förhåller sig till anmälningsplikten. Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet. Rädda Barnen.

Bilagor

Intervjuguide programansvariga

Jag kontaktar dig i samband med en undersökning som Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning utför på uppdrag av IOGT-NTOs juniorförbund, Junis. Vi genomför en kartläggning om huruvida temat barn som växer upp i en familj där missbruksproblem förekommer tas upp i förskollärarytbildningen. Vi kommer att kontakta programansvariga på samtliga förskollärarytbildningar i Sverige och jag skulle vilja ställa ett par frågor om detta till dig. Ditt svar är anonymt och kommer inte att kunna kopplas till något specifikt lärosäte.

Frågor:

1. Undervisar ni kring ämnet barn som växer upp i familjer med missbruksproblem under förskollärarytbildningen?
2. Om ja, på vilket sätt undervisar ni kring det?
3. Informeras studenterna om vilka typer av beteenden ett barn i missbruksmiljö kan uppvisa?
4. Informeras studenterna om hur de kan identifiera barn i missbruksmiljö?
5. Utbildas studenterna i vilka åtgärder som ska vidtas när det uppmärksammas att ett barn växer upp i en missbruksmiljö?
6. Utbildas studenterna i hur och när de ska kontakta andra myndigheter om de misstänker att ett barn lever i en missbruksmiljö?
7. Utbildas studenterna i hur de ska kontakta och samtala med elevens förälder i en situation där ett barn misstänks leva i en missbruksmiljö?
8. Finns det någon annan angränsande kurs som behandlar hur blivande förskollärare kan upptäcka barn som av andra skäl har en problematisk hemsituation?
9. Utbildas blivande förskollärare i hur och när de ska ta kontakt med andra myndigheter om de misstänker att ett barn far illa?
10. Utbildas blivande förskollärare i hur de ska kontakta och samtala med barnets förälder/vårdnadshavare i en situation där ett barn misstänks fara illa?

Enkät

Syftet med den här studien är att kartlägga om studenter på förskolläraryrket utbildas i hur barn som växer upp i familjer där det förekommer missbruksproblem kan identifieras och vilka åtgärder som ska vidtas.

Studenter som går sitt sista år på förskolläraryrket har kontaktats och ditt svar är en viktig del i kartläggningen. Din medverkan är frivillig och ditt svar är anonymt vilket innebär att resultatredovisningen inte kommer att kunna kopplas till en enskild individ.

Enkäten består av 14 frågor och tar cirka 3 minuter att genomföra. Frågorna besvaras genom att du markerar det alternativ som stämmer bäst in. Vissa frågor har även utrymme för att du ska kunna utveckla svaren med egna ord.

Undersökningen genomförs av Centraförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning på uppdrag av IOGT-NTOs juniorförbund, Junis.

Tack på förhand för din medverkan!

[Enkätfrågorna framgår i tabellerna under avsnittet Resultat.]